

Hugo von Hofmannsthalin *Kirjeestä*

Itävaltalaisen kirjailijan Hugo von Hofmannsthalin (1874–1929) fiktiivistä kirjettä on kutsuttu tekstiksi, joka tuo esiin modernin aikakauden perustuntoja. Mitä berliiniläisessä sanomalehdessä vuonna 1902 ilmestynyt *Kirje* kertoo meille modernista?

Nykykielellä Hofmannsthalia voisi luonnehtia kulttuurivaikuttajaksi. Hän oli runoilija ja näytelmäkirjailija, joka kirjoitti libretot useisiin Richard Straussin oopperoihin, ja lisäksi esseisti ja vuosisadan vaihteen wieniläisen modernismin keskeinen hahmo. Elämänsä viimeisinä vuosina Hofmannsthal tuli tunnetuksi ennen muuta kulttuurikonservatismistaan. Tutkimuksessa Hofmannsthal on liitetty joukkoon kulttuuri-intellektuelleja, jotka kannattivat niin kutsuttua ”konservatiivista vallankumousta” Weimarin tasavallan aikaisessa Saksassa¹.

Tässä suomennettu, varsin lakonisesti nimetty *Kirje* tai *Chandos-kirje* ilmestyi 1902 berliiniläisessä *Der Tag*-sanomalehdessä. Se on fiktiivinen, vuoden 1603 elokuulle päivätty teksti, jossa kuvitteellinen lordi Philipp Chandos vastaa Francis Baconin (1561–1626) kirjeeseen.

Kielikriisi

Kirjallisuudentutkimuksessa Hofmannsthalin teksti on verrattain kuuluisa. Maineensa *Kirje* on luonut eräänlaisen kielikriisin kuvauksena. *Kirjettä* on luonnehdittu kirjallisuushistorian puitteet ylittävän epookkikokemuksen ilmaukseksi, modernin kieliskeptisismien dokumentiksi ja tekstiksi, josta käy ilmi modernin aikakauden perustunto. Onpa sitä kutsuttu jopa ”kieltä pohtivan modernin *definiitiviseksi* dokumentiksi”². Mutta millainen on *Kirjeen* välittämä modernin ajan perustunto? Mitä lordi Chandosin kielikriisi merkitsee?

Kirjeen kirjoittaja vaikuttaa käyneen läpi syvällisen kirjallisen ilmaisun, puheen sekä kielen kriisin, jonka myötä hänen kykynsä ajatella tai puhua jostakin johdonmukaisesti on ”kaiken kaikkiaan kadonnut”. Baconille lordi Chandos pahoitteleekin luopumistaan kaikesta kirjallisesta toiminnastaan.

Chandosin oman todistuksen mukaan hänen kirjoituksensa ”Uusi Pariisi”, ”Daphnen uni” ja ”Epithalamium” ovat jopa tulleet ”erään korkean kuningattaren” huomioimiksi. Myös hänen kirjalliset suunnitelmansa ovat olleet sangen suurisuuntaisia: hän kertoo haaveileensa ensyklopedisesta teoksesta, johon olisi koonnut yhteen ”antiikin ja Italian mestareiden teosten kauniit

lauseet ja mietteet” sekä kuvaukset upeista ”juhlista ja kulkueista, erityislaatuisista rikoksista ja raivokohtauksista”. Nuo suunnitelmat *Kirjeen* kirjoittaja katsoo nyt joutuvansa jättämään taakseen.

Ensin Chandosin kävi mahdottomaksi puhua mistään korkealentoisesta tai yleisestä, koska abstraktit käsitteet hajosivat hänen suussaan. Vähitellen samanlaiset koettelemukset alkavat kuitenkin vaivata häntä myös tuuissa ja arkipäiväisissä keskusteluissa.

Kokonaan vailla merkitystä ei *Kirjeen* kirjoittajan elämä kuitenkaan ole, vaikkei hän enää kykenekään kirjallisiin ponnisteluihin. Yhtäkkiä aivan mitätön ja arkipäiväinen esine tai sattumus voi ottaa hänet täysin valtaansa kuin ilmestys. Milloin tahansa saattaa ”korkeaman elämän ylitsevirtaava vuoksi täyttää jonkin arkielämän ilmiön kuin astian”. Juuri näille ilmestyksen hetkille ei Chandos kuitenkaan kykene löytämään sanoja.

Olioiden syyttömyys

Jonkinlainen kyvyttömyys ottaa kielellistä etäisyyttä välittömästi kohdattuun näyttää olevan Chandosin kielikriisin painavin syy. Toisaalta samainen läheisyys mykkiin ja elottomiin olioihin ja asioihin näyttää olevan hänen ilmestystensä perusta. Miksi hänen kokemuksensa tulisi silti ymmärtää jopa modernin aikakauden perustunnoksi? Mitä tekemistä sillä on ”kieltä pohdiskelevan modernin” kanssa?

Voidaan tuskin väittää, ettei kielen rajoja koskeva pohdinta olisi leimallista modernille aikakaudelle ja filosofialle. Riittänee vain mainita sellaiset nimet kuin vaikkapa Ludwig Wittgenstein tai Martin Heidegger³. Pikemmin kuin kielen rajoihin, näyttää Chandosin kielikriisi kuitenkin viittaavan kokemukseen olioiden esikielellisestä läsnäolosta.

Chandosin ilmestyksissä keskeistä on kokemus asioiden ja olioiden silmiinpistäväydestä: kastelukannu, pelolle unohtunut äes tai mikä tahansa arkipäiväinenkin olio saattaa *Kirjeen* kirjoittajan mukaan muuttua tälle ilmestyksen kantajaksi. Hofmannsthalin *Kirje* korostaa siis ennen kaikkea arkipäiväisten, mykkien, elottomien olioiden silkkaa aistittavuutta. Kielikriisistä voidaan puhua vain sikäli, että ilmestyksen hetkellä lordi Chandosin

kokema asia erkaantuu esimerkiksi kielellisen ymmärrystapahtuman horisontista – ja ainoastaan silloin tulee havaituksi itsessään, itsenäisenä ”jonakin”⁴.

Samankaltainen ajatus ei suinkaan ole tavaton 1900-luvun alkupuolen modernismissa ja ajattelussa. Eräs Rainer Maria Rilken (1875–1926) runo kuuluu seuraavasti:

”Minua pelottavat ihmisten sanat,
he kaiken niin selvästi ilmoittavat:
tässä on talo, ja koira tuossa,
ja tässä on alku, ja loppu tuossa.
[...]
Minä varoitan ja varon: Pysykää loitolla.
Minä esineiden laulua haluan kuunnella.
Te mykiksi ja jäykiksi kosketatte ne.
Te kaikki minun esineeni surmaatte.”⁵

Samoin kuin lordi Chandos, ajattelee Rilken runon puhuja, ettei yksikään sana tai käsite kykene tavoittamaan ”olioiden hahmotusta edeltävää ydintä tai sydäntä”⁶. Samoin toteaa Chandos kirjeensä lopuksi, ettei ainutkaan olemassa oleva kieli voi vastata sitä, jolla mykät asiat välillä puhuvat hänelle.

Performatiivinen ristiriita ja kielen materiaalisuus

Toisaalta *Kirje* sisältää eräänlaisen performatiivisen ristiriidan⁷. Chandos kun kuvailee kielikriisiään äärimmäisen aistivoimaisella ja monipuolisella proosalla. Mihin Hofmannsthalin *Kirjeen* omalaatuinen performatiivinen ristiriita sekä toisaalta Chandosin kokema olioiden aistimellisen läsnäolon täyteys saattaisivat viitata?

Kuten saksalaisfilosofi Günter Figal toteaa, kulttuuri ei koostu yksinomaan tavoista, rituaaleista ja käytännöistä sekä erilaisista kommunikaation muodoista vaan myös ”olioista” tai ”esineistä” (*Dinge*): käyttöesineistä, asioista, rituaaliesineistä tai palvontamenojen kohteista⁸. Erityisen leimallisesti tämä kulttuurin piirre tulee koettavaksi silloin, kun kohtaamme menneitä kulttuureita, Figal toteaa⁹. Menneet kulttuurithan ovat nykymaailmassa usein läsnä vain niiden jälkeensä jättämien esineiden hahmossa. Usein nämä materiaaliset esineet – olipa kyseessä sitten palanen rikkoutunutta ruukkaa tai enää vaivoin luettavissa oleva papyrus – ovat kokonaan irronneet alkuperäisestä merkitysympäristöstään ja antautuvat juuri sen tähden puhtaalle tarkastelulle.

Tässä mielessä materiaalisia esineitä ovat myös kaikki menneiden kulttuurien jälkeensä jättämät tekstit. Kenties materiaalisia ovat lopulta myös kaikki tekstit, niiden ilmestymisajankohdasta riippumatta. Esimerkiksi kielikeskeistä hermeneutiikkaa kohtaan Figal esittää syytöksen: hermeneutiikka on laiminlyönyt ymmärrettävänä olevan asian ”havaittavan ja aistittavan oliollisuuden” analyysin¹⁰. Figalin teesiä mukaillen voisi siis väittää, että esimerkiksi filosofinen hermeneutiikka ei ole ottanut kyllin huomioon kielen materiaalisuutta merkitystapahtumaa pohtiessaan.

Ehkä myös Hofmannsthalin *Kirjeen* voi lopulta ymmärtää samansuuntaiseksi vihjaukseksi. Näin tulkittuna *Kirjeen* sisältö ja performatiivinen ristiriita viittaisi siis ”tekstiin” jonakin sellaisena, joka ei jäännöksettä redusoidu sen kulloiseenkin ymmärtämiseen. Tämä taas on ytimeltään moderni kokemus, jonka voisi kuvitella toimineen esimerkiksi dekonstrukttiivisen filosofian alkusäyksenä.

Viitteet & Kirjallisuus

1. Syynä on Hofmannsthalin vuonna 1927 pitämä puhe ”Das Schrifttum als geistiger Raum der Nation”, jonka hän päättää ”konservatiivisen vallankumouksen” käsitteen esittelyyn. Käsite itsessään ei tosin ollut Hofmannsthalin keksintöä. Hugo von Hofmannsthal, *Das Schrifttum als geistiger Raum der Nation* (1927). Teoksessa *Der Brief des Lord Chandos. Schriften zur Literatur, Kultur und Geschichte*. Reclam, Stuttgart 2000, 226–245 (245).
2. Luonnehdinnat on poimittu Rudolf Helmstetterin esseestä, joka kartoittaa *Kirjeen* vaikutushistoriaa. Rudolf Helmstetter, *Entwendet*. Hofmannsthal *Chandos-Brief, die Rezeptionsgeschichte und die Sprachkrise*. *Deutsche Vierteljahrschrift für Literatur und Geistesgeschichte*. Vol. 77, No. 3, 2003, 446–480.
3. Wittgensteinin varhaisen kielifilosofian mystisyydestä ks. esim. Sami Pihlström, Wittgenstein ja mystiikka. *niin & näin* 3/09, 64–69. Vrt. Martin Heidegger, Sana (Das Wort, 1958). Suom. Jussi Backman. *Tuli & Savu* 3/04, 52–60.
4. Ute Guzzoni, *Unter anderem. Die Dinge*. Verlag Karl Alber, Freiburg 2008, 95.
5. Rainer Maria Rilke, *Hetkien kirja. Runoja vuosilta 1899–1908*. Suom. Anna-Maija Raittila. WSOY, Helsinki 1992, 21.
6. Vrt. Arthur Schopenhauer, jota Friedrich Nietzsche siteeraa *Tragedian synnyssä*: ”[K]äsitteet sisältävät vain havainnoista abstrahoituja muotoja eli olioiden päältä riisuttuja ulkokuoria ja ovat siten varsinaisia abstraktioita; sitä vastoin musiikki lahjoittaa sisimmän, kaikkea hahmotusta edeltävän ytimen tai olioiden sydämen.” Friedrich Nietzsche, *Tragedian synti* (Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik, 1872). niin & näin, Tampere
7. Tämän tulkinnan esitti Günter Figal luennoillaan Martin Heideggerista Freiburgin yliopistossa. <http://podcasts.uni-freiburg.de/philosophie-spracheliteratur/philosophie/heidegger-in-der-moderne>
8. Günter Figal, *Sichtbar verständliche Dinge*. Teoksessa *Life, Subjectivity and Art. Essays in Honor of Rudolf Bernet*. Springer, Dordrecht 2012, 145–156 (145).
9. Sama, 146.
10. Sama, 148–149.